

«БЕКТЕМИН»
Ош мамлекеттик
университетинин ректору,
ф.и.д., профессор
К.Т. Кожобеков
« _____ 2023-ж.

**Ош мамлекеттик университетинин мамлекеттин, укуктун теориясы
жана тарыхы кафедрасынын кеңейтилген отурумунун
ПРОТОКОЛУНАН КӨЧҮРМӨ № 4**

Ош шаары

« 28 » ноябрь 2023-ж.

Катышуучулар: кафедранын мүчөлөрү жана чакырылгандар– Татенов М.Б. ю.и.к (шифр 12.00.02), доцент, кафедра башчысы, Кулдышева Г.К. ю.и.д. (шифр 12.00.01; 12.00.02), профессор, Муратбекова С.М. ю.и.д. (шифр 12.00.02), доцент, Токтогулов А.А. ю.и.д. (шифр 12.00.02), доцент, Мурзубраимов Н.Б. ю.и.д. (шифр 12.00.01), доцент, Токторов Э.С. ю.и.д. (шифр 12.00.09), доцент, Кокоева А.М. ю.и.д. (шифр 12.00.09), доцент, Дехканова Ж.А. ю.и.к (шифр 12.00.01), доцент, Жусупов Б.А. к.ю.н. (шифры 12.00.01; 12.00.08), доцент, Арстанбеков М.С. ю.и.к. (шифр 12.00.08), доцент, Минбаев С.А. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доценттин м.а, Бакирова Ш.М. ю.и.к. (шифр 12.00.02), доцент, Колсариева Н.Ш. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доцент, Татенова М.Б. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доцент, Турсунбаева Ч.М. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доцент, Мазитов Р.Я. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доцент, Шоокумова Д.П. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доценттин м.а., Эрматова А.К. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доценттин м.а, Абдикерим к. Г. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доцент, Истамкулов Ж.И. ю.и.к. (шифр 12.00.06), доценттин м.а., Туратбекова А.Т. ю.и.к. (шифр 12.00.01), доцент, Жолдошов М.А. ю.и.к. (шифр 12.00.09), улук окутуучу, Жусупова Н.Ы. п.и.к. (шифр 13.00.08), доценттин м.а, Жолчиев С.Т. улук окутуучу, Ибраимова Г.З. улук окутуучу, Акпарова А.Т. улук окутуучу, Аликулов Б.М. улук окутуучу, Токторова Ж.М. улук окутуучу, Жээнбекова Ж.С. улук окутуучу, Асанова У.А. улук окутуучу, Нийматжан к. Н. окутуучу, Калымбетова Дж. А. окутуучу, Абдыракманова Г.Т. окутуучу, Табалдыев Н.А. окутуучу.

**Жыйындын төрайымы – Кулдышева Г.К.
Жыйындын катчысы – Туратбекова А.Т.**

Күн тартиби:
Татенов Марат Бейшенбековичтин 12.00.02. - конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча: «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык (конституциялык-

укуктук аспект)» темасындагы юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча диссертациясын талкуулоо.

УГУЛДУ:

Отурумдун төрайымы ю.и.д., профессор Кулдышева Г.К. - Урматтуу кафедра мүчөлөрү, кесиптештер! Бизге Татенов Марат Бейшенбековичтин 12.00.02 конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча: «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык (конституциялык-укуктук аспект)» деген темадагы юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертациясы келип түштү.

Таанышуу жана изилдөө үчүн диссертациянын тексттери алдын ала берилген. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболорун жарыялоо үчүн сөз Марат Бейшенбековичке берилет.

Татенов М.Б. – Саламатсынарбы, урматтуу кафедранын мүчөлөрү, урматтуу коноктор. Менин доктордук диссертациямдын негизги жоболорун айтып берүүгө уруксат бериңиздер. СССРдеги мамлекеттик бийлик кризисинен жана 1990-жылдардын ортосуна чейин мурдагы аймагында бул мамлекеттин кулашынан тартып, мамлекеттик башкаруу чөйрөсүндө изилдөөлөр жүргүзүлгөн эмес. Ошол шарттарда жана ошол интеллектуалдык атмосферада мамлекеттик башкаруу жөнүндө ой жүгүртүү ретрограддык, «советтик түшүнүктөрдүн» калдыктары, аң-сезимдин артта калуусу жана өткөндүн башка рудименттери деп эсептелген. Ошол мезгилде мамлекетке жана анын башкаруусуна карата нигилисттик мамиле, «мамлекеттен кичине», «ачык аймак» түшүнүктөрү жана менчиктештирүү, жеке менчик, эркиндик жана өз алдынча базар, экономикалык күчтөрдүн эркин оюну аркылуу өлкөнүн кризистик көйгөйлөрүн чечет деген бүтүндөй ишеним менен мүнөздөлгөн. 1990-жылдардын ортосунан тартып россиялык жана кыргызстандык окумуштуулар мамлекеттик башкаруу боюнча монографияларды, окуу китептерин, окуу куралдарын басып чыгара башташкан, бирок алардын арасында мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулукка жана жеке башкарууга тиешелүү эмгектер болгон эмес, 1980-жылдардын экинчи жарымынан тартып бул тема боюнча корголгон диссертациялар да болгон эмес.

Бир өлкөлөрдүн саясий жана аскердик күчкө жетишүүсүнө, экономикасынын жогорулашына, калкынын жагымдуу жашоо шарттарына, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин корголушуна жана тескерисинче башка мамлекеттердеги мамлекеттик бийликтин кризисине, коррупцияга, өнүкпөгөн экономикасына, калктын жашоо деңгээлинин төмөндүгүнө, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин бузулушуна, ой жүгүртүү жана байкоо жүргүзүү, дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүнүн конституциялык мыйзамдарын, илимий жана окуу адабияттарды жана статистикалык маалыматтарды талдоо боюнча, дүйнө өлкөлөрүндө

өнүгүүдөгү прогресстин жана регресстин себеби мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулук жана жеке башчылык принциптеринин ар кандай айкалышы болуп саналат.

Мамлекеттик башкаруунун бул принциптерин талдоо көрсөткөндөй, жеке башчылык принцибине коллегиялдуулук принциби үстөмдүк кылган учурда өлкөдө демократия, укуктук мамлекет жана жарандык коом чындап өнүгүп жатат, б.а. элдик суверенитет ишке ашырылууда, экономика өнүгүүдө, анын баары материалдык жана руханий маданиятты өркүндөтүүгө өбөлгө түзөт, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери камсыз кылынат жана корголот. Коллегиялдуу чечим кабыл алууда экономиканы өнүктүрүү жана коомдун жыргалчылыгын жакшыртуу экономисттер жана математиктер П. Самуэлсон, В.Парето, Н. Калдор, Дж. Хикс анын ичинде америкалык экономист жана математик, Нобель сыйлыгынын лауреаты К. Эрроу тарабынан терең изилденген жана далилденген. Коллегиялдуулук принцибинен жеке башчылык принциби жогору болгондо жогоруда аталган натыйжаларга карама-каршы кубулуштар өнүгөт: антидемократиялык саясий режим: деспоттук, тирандык, тоталитардык, авторитардык режим, таптык мамлекет, коомдун көпчүлүгүнүн кызыкчылыктары, укуктары жана эркиндиктери кысымга алынат, коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө: саясий, экономикалык, социалдык жана руханий өнүгүүдө токтоп калуу болот, коррупция жана башка терс кесепеттер жогоруда айтылгандай өнүгөт.

Бул теманы тандоо ошондой эле мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын саясий-укуктук табиятын жетиштүү деңгээлде изилденбегендиги менен шартталган, атап айтканда азыркы учурга чейин коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын басымдуулугуна жараша дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө ар кандай доорлордо өнүгүүнүн жана төмөндөөнүн мыйзам ченемдүүлүгү аныкталган эмес жана ачык корголгон эмес, коллегиялдуу жана жеке башкаруучу органдардын белгилери бөлүнгөн эмес, укук принциптеринин иш-аракетинин коллегиялдуулук жана жеке башчылык принциптеринен көз карандылыгы изилденген эмес, адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу жана коргоо механизмнин ишине коллегиялдуулук принцибинин таасири изилденген эмес, демократиялык, укуктук мамлекеттин ж.б. механизмнин типтүү модели талданган эмес.

Бул көйгөйдү изилдөө биздин өлкөдө укуктук мамлекетти өнүктүрүүнүн саясий-укуктук тенденциясына байланыштуу актуалдуу. Коллегиялдык башкаруу формасында белгилүү болгондой, парламент мыйзам чыгаруучу, жогорку өкүлчүлүктүү жана коллегиялдуу орган катары мамлекеттик башкарууда маанилүү ролдордун бирин аткарышы керек. Бул тема боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүү юридикалык илимди, атап айтканда, мамлекет жана укук теориясын, конституциялык, муниципалдык укукту, административдик укукту, мамлекеттик башкаруу теориясын өнүктүрүү үчүн да зарыл. Коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдардын табиятын изилдөө жана коллегиялдуу органдардын жеке башчылыкка көзөмөл жүргүзүүсүндө алардын өз ара аракеттенүүсүн туура уюштуруу жана аларга белгилүү бир

эркиндик берүү Кыргызстанда натыйжалуу жана рационалдуу мамлекеттик башкарууну колдоого мүмкүндүк берет. Ошентип, коомдун турмушунун бардык чөйрөлөрүндө: саясий, экономикалык, социалдык жана руханий маселелерди чечүүчү мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулук принцибинин жогоруда баяндалган параметрлери бул изилдөөнү жүргүзүүнүн актуалдуулугун жана зарылдыгын көрсөтүп турат.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар, илимий мекемелер жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы сыяктуу программалык документке жана Кыргызстандын калкына башкаруу формалары жана конституциялык мыйзамдардын негиздери боюнча билимдерди жайылтуу боюнча мамлекеттик долбоорлор менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты жана маселелери. Бул диссертациялык изилдөөнүн максаты мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын саясий-укуктук табиятын, алардын өз ара аракеттенүү ыкмаларын жана алардан келип чыккан натыйжаларды билүү, ошондой эле коомдун саясий, экономикалык, социалдык жана руханий чөйрөлөрүндө пайда болгон көйгөйлөрдү чечүү жолдорун сунуштоо боюнча коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдардын оптималдуу өз ара аракеттенүүсүн талдоонун негизинде болуп саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн маанилүү багыттарынын бири демократияны, элдик эгемендүүлүктү, укуктук мамлекетти, жарандык коомду, мамлекеттин экономикасын жана социалдык саясатын өнүктүрүүгө коллегиялдуулук принциби үстөмдүк кылган учурда мамлекеттик башкаруунун пайдалуу таасирин талдоо болуп саналат.

Изилдөөнүн максатына жетүү үчүн төмөнкү маселелер коюлган:

- мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдары жөнүндө концепцияларды - карап чыгуу;

- мамлекеттик башкаруунун принциптери катары коллегиялдуулукту жана жеке башкарууну иликтөө жана укук принциптери менен салыштырганда бул принциптердин артыкчылыктарын далилдөө;

- публикалык бийликтин коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн мүнөзүн аныктоо жана алардын белгилерин аныктоо;

- коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдардын өз ара аракеттенүү жолдорун изилдөө;

- мамлекеттик коллегиялдуу башкаруу менен элдик суверенитеттин ортосундагы байланышты аныктоо;

- коллегиялдуулук принциби үстөмдүк кылган учурда мамлекеттик башкаруу катары парламентаризмдин жана башкаруунун парламенттик формасынын негизин негиздөө;

- коллегиялдуу мамлекеттик башкаруунун укуктук мамлекеттин иштешине жагымдуу таасирин кароо;

- жарандык коомдун бар болушунда коллегиялдуулук принцибинин ролун изилдөө;

- мамлекеттин механизми бир эле учурда адамдын жана жарандын укуктарын коргоо механизми экенин негиздөө;

- Кыргыз Республикасында коллегиялдуу өкүлчүлүктүү органдар менен аткаруу, сот органдарынын ортосунда укуктук мамлекет үчүн зарыл болгон звенонун жоктугун табуу максатында чет өлкөлөрдүн жана Кыргызстандын механизмдерин салыштыруу;

- типтүү демократиялык, укуктук мамлекеттин механизмдин өзүнүн звенолору менен моделдөө;

- мамлекеттик башкарууда коллегиялдуу жана бир баш ийүүчү органдардын ролун иликтөөгө;

- коллегиялдуу, жеке мамлекеттик башкаруунун, илимий-техникалык прогресстин жана адам укуктарын өнүктүрүүнүн өз ара байланышын талдоо;

- өнүккөн мамлекеттин мамлекеттик саясатынын жана башкаруусунун негизин талдоо;

- мамлекеттик коллегиялдуу өкүлчүлүктүү башкаруунун рационалдуулугун жана легитимдүүлүгүн негиздөө;

- мыйзамдуулук, тартип, укуктук тартип жана коомдук тартип абалынын мамлекеттик коллегиялдуу өкүлчүлүктүү башкаруудан көз карандылыгын аныктоо;

- мамлекеттик бийликти борбордон четтетүүдө мамлекеттик түзүлүш формасы менен мамлекеттик коллегиялдуу башкаруунун өз ара катышын кароо;

- демократиялык режимдин коллегиялдуу мамлекеттик башкарууга жана антидемократиялык режимдин жеке мамлекеттик башкарууга көз карандылыгын иликтөө;

- Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын советтик жана постсоветтик мезгилдеги укуктук абалын кароо;

- Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын өз ара аракеттенүүсүн оптималдаштырууга байланыштуу колдонуудагы мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча сунуштарды киргизүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы ушул диссертациялык иш мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын саясий-укуктук табиятын жана алардын өз ара аракеттенүү проблемаларын изилдөөгө арналган Кыргызстандагы биринчи комплекстүү монографиялык изилдөө болуп санала тургандыгы менен аныкталат. Диссертациялык изилдөөдө укуктук мамлекетти, жарандык коомду калыптандырууда жана демократиянын иштешинде пайда болгон көйгөйлөрдүн себептери ачылып берилет жана бул себептер мамлекеттин коллегиялдуу жана жеке башкаруучу органдарынын өз ара аракеттенүүсүн туура эмес уюштуруунун негизинде келип чыгат жана бул көйгөйлөрдү чечүү жолдору берилет деп негизделет.

Ошондой эле, изилдөөнүн илимий жаңылыгы коргоого коюлган бардык жоболор, эмгекте чыгарылган жыйынтыктар, корутундулар абсолюттук түрдө жаңы экендиги менен чагылдырылат. Атап айтканда, биринчи жолу коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын беш белгиси аныкталды жана негизделди, коллегиялдуулук принциби укуктун бардык принциптерин ишке ашыруунун негизи болуп санала тургандыгы далилденди. Парламенттин болушу гана парламентаризмдин болушун билдирбейт, анткени биринчиден, мамлекеттик коллегиялдуу органдардын мамлекеттик жеке башкаруучу органдарга үстөмдүгү зарыл, экинчиден, мыйзам чыгаруу органы аткаруу жана сот бийликтерин көзөмөлдөө боюнча ыйгарым укуктарга ээ болушу керек, үчүнчүдөн, парламентаризмге тиешелүү илимий-техникалык прогресстен жана экономиканын өнүгүшүнөн кийин жетишүү мүмкүн. Азыркы демократиялык мамлекеттин механизми ошол эле учурда адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу жана коргоо механизми болуп саналат. Биргелешкен жана массалык коррупциянын негизги себептери болуп илимий-техникалык прогресстин жоктугу, өнөр жайдын жана экономиканын өнүкпөгөндүгү, ошондой эле жеке башкаруучу органдардын мамлекеттик механизмдеринин коллегиялдык механизмдерге үстөмдүгү саналат. Мыйзамдуу киреше булактарынын жоктугу же жетишсиздиги коррупциянын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу-бул жарандык коомдун жашоосунун негизи. Элдик суверенитет коллегиялдуу мамлекеттик башкаруунун алдында ишке ашырылат. Коллегиялдуу, жеке мамлекеттик башкаруу менен тиешелүү илимий-техникалык прогресстин жана адам укуктарынын абалынын ортосундагы өз ара байланыш негизделген. Кыргыз Республикасынын Конституциясында уюштуруу жана жөнгө салуу ченемдеринин ортосундагы өз ара байланыш аныкталган жана негизделген.

Диссертациялык изилдөөнүн практикалык мааниси автордун диссертацияда камтылган жоболору, корутундулары жана сунуштары, ошондой эле айрым негизги түшүнүктөрдүн такталган аныктамалары конституциялык укукта жана муниципалдык укукта орун алган боштуктарды толтургандыгында турат. Автор тарабынан алынган жыйынтыктар кийинки илимий изилдөөлөрдө колдонулушу мүмкүн. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизги жоболору колдонуудагы мыйзамдарды оңдоодо, ошондой эле коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын укуктук статусун жана алардын өз ара аракеттенүүсүн жөнгө салуучу мыйзамдарды даярдоодо мыйзам чыгаруу практикасында эске алынышы мүмкүн.

Диссертацияда камтылган жоболор жогорку жана орто кесиптик окуу жайларында конституциялык укук, муниципалдык укук дисциплиналарын окутууда, ошондой эле аталган дисциплиналар боюнча окуу китептерин жана окуу куралдарын даярдоодо колдонулушу мүмкүн.

Диссертациялык изилдөөнүн экономикалык мааниси бул эмгекте өлкөнүн экономикасын өнүктүрүүгө багытталган мамлекеттик саясаттын жана мамлекеттик башкаруунун негиздери аныкталгандыгында чагылдырылат. Илимий-техникалык прогресс коомдун бардык чөйрөлөрүндө жана атап айтканда өнөр жай, айыл чарба, илим, билим берүү тармактарында

мамлекеттик башкаруунун өзөгү болуп саналат. Коомдун байлыгынын булагы жаратылыш болуп саналат, табигый жана техникалык илимдердин жардамы менен алынган. Экономиканын өнүгүшү үчүн илимий-техникалык прогрессти түзгөн жогорку илимий-техникалык жана илимий-өндүрүштүк потенциалдар керек.

Укуктук мамлекет, конституционализм жана бийликти бөлүштүрүү идеялары аркылуу Россияда өкүлчүлүктүү мамлекеттик башкарууну ишке ашырууну революцияга чейинки орусиялык окумуштуу-юристтер жана мамлекеттик, коомдук ишмерлер изилдешкен, алардын арасында М.М. Сперанский, Н.М. Коркунов, С.А. Котляревский, В.М. Гессен, Ф.Ф. Кокошкин болгон.

XX-кылымдын башында мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулуктун жана жеке башкаруунун принциптери дүйнөлүк масштабдагы россиялык жана советтик саясий жана мамлекеттик ишмер, революционер, дүйнөлүк тарыхтагы биринчи социалисттик мамлекеттин жаратуучусу жана жетекчиси В.И. Лениндин эмгектеринде каралган. Андан ары бул тема боюнча илимий изилдөөлөр 1950-жылдары советтик окумуштуулар тарабынан улантылган. Ошентип, 1953-жылы В.Д. Сорокин Ленинград шаарында «Советтик Социалисттик мамлекеттик башкаруудагы коллегиялдуулук жана жеке башчылык» деген темада кандидаттык диссертациясын жактаган. Бул маселе боюнча советтик авторлор тарабынан бир катар монографиялар чыгарылган. 1956-жылы Ю.М. Козлов «Советтик мамлекеттик башкаруудагы коллегиялдуулук жана жеке башчылык» деген темада монографиясын жарыялаган. Ушул эле темада 1959 жана 1974-жылдары Е. В. Шорина жана И.Л. Давитнидзе монографияларын чыгарышкан. 1978-жылы башкаруудагы коллегиялдуулуктун жана бирдиктүүлүктүн принциптери жөнүндө төмөнкү илимий эмгектер жазылган: И.П.Сафронованын доктордук диссертациясы: «Советтик мамлекеттеги социалисттик өнөр жай ишканасын башкаруудагы жеке башчылык жана коллегиялдуулук (25.1917-ж. - 1929-ж.)» жана Н. А.Ганаевдин кандидаттык диссертациясы «Жергиликтүү кеңештердин башкаруу аппаратын уюштуруудагы жана ишиндеги коллегиялдуулук жана жеке башчылык». 1990-жылы С.А. Шадиева «Өз алдынча башкаруу шартында мамлекеттик өнөр жай ишканасын башкарууда коллегиялдуулук менен жеке башкаруунун өз ара катышы» деген темада кандидаттык диссертациясын да жазган. Көрүнүп тургандай И.П. Сафронова жана С. А. Шадиева юридикалык жактын коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүн изилдеген. 2002-жылы С.С. Маилян «Ички иштер органдарын башкаруудагы жеке башчылык жана коллегиялдуулук» деген темада монографиясын жарыялаган. 2008-жылы О.А. Лакаев «Россия Федерациясынын субъектилеринин мыйзамдарына ылайык түзүлүүчү администрациялык юрисдикциянын коллегиялдуу органдары» деген темада кандидаттык диссертациясын коргойт. Изилденүүчү тема боюнча илимий макалаларды төмөнкү авторлор чыгарышкан: В.Д.Сорокин, Ю.Е. Шмелев 1955-жылы «Советтик мамлекеттик аппараттын ишиндеги коллегиялдуулук жана жеке башчылык», Ю. М. Козлов «Азыркы этапта советтик мамлекеттик башкарууда

коллегиялдуулук менен жеке башчылыктын өз ара катышы» 1964-жылы, С. Внуков «Юстиция бөлүмүнүн ишмердүүлүгүндөгү жеке башчылыктын жана коллегиялдуулуктун принциптери» 1979-жылы, Н. И. Побежимова «Советтик мамлекеттик аппараттагы коллегиялдуулук жана жеке башчылык жөнүндөгү маселеге» 1982-жылы, А. В. Минашкин «Россиянын аткаруу бийлигинин жогорку органынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык» 2002-жылы.

Диссертациянын булагын мамлекет жана укук теориясы, мамлекеттик башкаруу теориясы, административдик укук, чет өлкөлөрдүн конституциялык укугу, чет өлкөлөрдүн мамлекет жана укук тарыхы боюнча көрүнүктүү орус окумуштуу-юристтери: С.С. Алексеев, А. Б. Венгеров, Н. И. Матузов, А. В. Малко, М. И. Байтин, М. Н. Марченко, А. С. Пиголкин, В.В. Лазарев, В. М. Корелский, В.Д. Перевалов, О.И. Цыбулев, Л.И. Спиридонов, Д.Н. Бахрах, Ю.А. Тихомиров, Б. Н. Топорнина, Г.В. Атаманчук, Б. М. Лазарев, В.Е. Чиркин, В. А. Четвернин, М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, Б.С. Эбзеева, Л.М. Энтина, В.С. Нерсисянц, Н. А. Красшениникова, О.А. Жидкова, Н.М. Чепурнова, А. И. Косарева ж. б. эмгектери түздү.

Мамлекеттик башкаруу жана коллегиялдуу органдардагы коллегиялдуулук принцибинин доктринасы прогрессивдүү, демократиялык жана укуктук түшүнүк, ошондуктан ал адамдардын жүрүм-турумун адилеттүү жөнгө салуучу укук жөнүндөгү доктриналар демократия, укуктук мамлекет, жарандык коом, парламентаризм менен тыгыз байланышта. Жогоруда айтылган баалуулуктар жөнүндөгү идеялар Антикалык дүйнөдө пайда болгон, ошондуктан бул изилдөөдө байыркы дүйнөдөн бүгүнкү күнгө чейин жогоруда аталган институттарды изилдеген ойчулдардын, философтордун, окумуштуулардын эмгектери пайдаланылган. Эмгекте антикалык философтордун Плутархтын, Кенже Плинийдин, Платондун, Аристотелдин, Цицерондун, Сенеканын айткандары келтирилген; жаңы доордун окумуштууларынын: Д.Локк, Ш. Л. Монтескье, Т. Гоббс, Г. Гроций, Ж. Ж. Руссо, Т. Жефферсон, А. Гамильтон эмгектери колдонулган.

Киришүүдө айтылгандай, коллективдик чечим кабыл алуунун экономикалык аспектиси чет элдик экономисттер жана математиктер тарабынан изилденген. Диссертацияда П. Самуэлсон, Ж.А. Кондорсе, В. Парето, Н. Калдор, Дж. Хикс жана К. Эрроунун илимий иштеринин жоболору баяндалат.

Мамлекеттик башкаруудагы көйгөйлөрдү, анын ичинде мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын ишинде пайда болгон көйгөйлөрдү изилдөө менен Кыргызстанда жана Казакстанда окумуштуулар да алектенишкен. Бул маселеде изилдөөчүлөр: Ч.И. Арабаев, Р.Т. Тургумбеков, Г.А. Мукамбаева, С.З. Зиманов, С.С. Сартаев, Г.С. Сапаргалиев, Э.Э. Дуйсенов, М. Т. Баймаханов, О.К. Кобабаев, Э. Д. Бейшембиев, А.Т. Ащеулов, В.Н. Уваров, В. Малиновский, Э. Б. Мухамеджанов, Р.А. Подопригора, Е.О. Тузельбаев, А.А. Арабаев, Л.Ч. Сыдыкова, С. К. Косаков, С. С. Сооданбеков, С. Н. Сабикенов, Л.Т. Жанузакова, С. К. Амандыкова, М.К.Укушев, А.Тургунов, И.А. Рыскулов,

Н.Т. Шерипов эң чоң ийгиликтерге жетишти.

Ошону менен бирге, мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын оптималдуу өз ара аракеттенүү көйгөйү теориялык жактан да, иш жүзүндө да Кыргызстанда чечилбегендигин белгилей кетүү зарыл. Аны мамлекеттик башкаруудагы иш жүзүндөгү жобо тастыктап турат, ал натыйжалуулук жана рационалдуулук менен коомдун бардык чөйрөлөрүндө жакшы шарттарды камсыз кыла алмак. Ал эми дүйнөлүк статистикалык маалыматтар боюнча жашоо сапатынын параметрлери боюнча Кыргызстан биринчи орунда эмес. Анткени, азыркы жалпы элдик мамлекетте мамлекеттик башкаруунун максаты-бул жалпы коомдун кызыкчылыктарын камсыз кылуу максатында коомдук процесстерди жөнгө салуу. Кыргызстанда мамлекеттик башкаруудагы көйгөйлөрдүн дагы бир көрсөткүчү болуп өлкөнүн Конституциясынын туруксуздугу, укук тартибин жана коомдук тартипти камсыз кылуудагы көйгөйлөр саналат. Мыйзамдардын туруксуздугу-туруктуу укуктук мамлекет жок экендигин көрсөткөн белгилердин бири. Кыргызстанда болуп өткөн үч элдик көтөрүлүш да бул жаатта олуттуу көйгөйлөр бар экенин тастыктап турат.

Жогоруда аталган жагдайларды жана коллегиялдуу жана жеке башкаруучу органдардын өз ара аракеттенүүсүнүн призмасы аркылуу мамлекеттик башкарууну теориялык изилдөөгө кызыгууну эске алуу менен автор бул көйгөйдү иликтөөнү чечти.

Диссертациянын коргоого коюлган негизги жоболору.

1. Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын белгилери аныкталган жана негизделген. Коллегиялдуу органдын белгилери болуп төмөнкүлөр саналат: 1) коллегиялдуу орган 2 же андан көп мүчөдөн турат; 2) ушул белгилердин 4-пунктунда көрсөтүлгөн органдын башчысынын ыйгарым укуктарын кошпогондо, коллегиялдуу органдын бардык мүчөлөрү өз кызмат орундарын бирдей түрдө ээлешет жана бирдей кызматтык укуктарга ээ болушат; 3) коллегиялдуу органдын башчысы бул органдын курамынан анын мүчөлөрү тарабынан шайланат жана алар тарабынан кызмат ордуна четтетилиши мүмкүн; 4) коллегиялдуу органдын жетекчиси жетекчилик кылуучу органдын ишин уюштуруу үчүн зарыл болгон уюштуруу-башкаруу мүнөзүндөгү анча чоң эмес ыйгарым укуктарга ээ жана ошол органдын мүчөлөрүнө жана ушул коллегиялдуу органдын иши менен байланышпаган башка адамдарга карата жеке тартипте укук колдонуу актыларын кабыл алууга укугу жок; 5) коллегиялдуу орган өзүнүн аймактык бөлүмчөлөрүн түзбөйт. Жеке башкаруучу орган бир нече мүчөдөн турушу мүмкүн экендигин кошпогондо, негизинен жогоруда саналып өткөн коллегиялдуу органдын мүнөздөмөлөрүнө карама-каршы көрсөткүчтөр жеке башкаруучу мамлекеттик органдын белгилери болуп саналат.

Жогоруда аталган белгилерге ылайык Кыргыз Республикасында Жогорку Кеңеш, жергиликтүү кеңештер, облустук соттор, Жогорку сот, Конституциялык сот, шайлоо комиссиялары коллегиялдуу органдар болуп

саналат; Президент, аткаруу органдары, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдары, биринчи инстанциядагы соттор, прокуратура органдары, Эсептөө палатасы, Акыйкатчы (Омбудсмен), Улуттук банк жеке башкаруу органдары болуп саналат.

2. Коллегиалдуу өкүлчүлүктүү башкаруу адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин камсыз кылуу сыяктуу мыйзамдуулук принцибин ишке ашырууга көмөк көрсөтөт. Калк тарабынан түзүлгөн баштапкы органдар катары коллегиалдуу өкүлчүлүктүү органдар башка органдарга караганда жоопкерчиликтүү жана жарандардын кызыкчылыктарын ишке ашырууга, укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылууга жана коргоого милдеттүү. Коллегиялдуу өкүлчүлүктүү органдардын бул функциясы аткаруу органдарынын үстүнөн контролдук ыйгарым укуктарга ээ болгондо эң жакшы өлчөмдө ишке ашырылат.

3. Коллегиялдуулук жана жеке башчылык мамлекеттик башкаруунун принциптери болуу менен укук принциптери менен байланышкан, алар да мамлекеттик жана муниципалдык органдардын ишинин негиз салуучу башталышы болуп эсептелет. Берилген принциптердин ортосунда белгилүү бир иерархия, биринчилик жана аныкталган башталыштардын ырааттуулугу бар. Коллегиялдуулук принциби тең укуктуулук принцибин ишке ашырууга өбөлгө түзөт, ал өз кезегинде адилеттүүлүктү жана укуктун бардык башка принциптерин бекитүүгө өбөлгө түзөт.

4. Башкаруунун бардык формалары эки принциптин биринин үстөмдүгүнө карата: коллегиялдуулук же жеке башкаруу эки топко бөлүнөт: 1) коллегиялдуулук принцибине негизделген башкаруу формалары: Афина Демократиялык Республикасы, Спартан аристократиялык Республикасы, Рим республикасы, феодализм доорундагы шаар-республикалар, парламенттик монархия, парламенттик республика, Париж коммунасы, советтик республика, элдик демократиялык республика, аралаш республика; 2) жеке башкаруу принцибине негизделген башкаруу формалары: байыркы Чыгыш монархиясы, Байыркы Рим монархиясы, эрте феодалдык монархия, феодалдык бөлүнүүчүлүк мезгилиндеги монархия, класстык-өкүлчүлүктүү монархия, абсолюттук монархия, дуалисттик монархия, президенттик республика.

5. Төмөнкү мыйзам ченемдүүлүк негизделген: негизинен, мамлекеттик башкарууда коллегиялдуу органдар үстөмдүк кылган өлкөлөр коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө өнүккөн, ал эми башкарууда жеке башкаруу органдары жогору турган мамлекеттер негизинен жогоруда аталган бардык көрсөткүчтөр боюнча артта калган өлкөлөр болуп саналат. Бул туруктуу мыйзам ченемдүүлүк адамзат тарыхында мамлекеттүүлүк пайда болгондон байкалып келет.

6. Коллегиялдуу органдардын мамлекеттик башкаруудагы үстөмдүгү мамлекеттик бийликтин борбордон четтөөсүнө алып келет жана тескерисинче жеке башкаруу органдарынын үстөмдүгү аны борбордоштурууга өбөлгө түзөт.

7. Саясий режимдин параметрлерин салыштыруу жана коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын иш-аракеттери коллегиялдуу органдардын үстөмдүгүндө демократиялык режим байкалат жана тескерисинче,

коллегиялдуу органдарына жеке башкаруу органдарынын үстөмдүгүндө антидемократиялык режим жүзөгө ашырылат.

8. Парламентаризм-бул өлкөдө мамлекеттик өкүлчүлүктүү жана башка коллегиялдуу органдар: парламент, жергиликтүү кеңештер, коллегиялдуу сот жана башка органдар үстөмдүк кылган башкаруу формасы. Бардык мамлекеттик органдардын арасында парламент үстөмдүк кылат. Бир гана парламенттин болушу парламентаризмдин болушун билдирбейт, анткени биринчиден, мамлекеттик коллегиялдуу органдардын жогоруда аталган абалы жана экинчиси, мыйзам чыгаруу органынын аткаруу бийлигин жана сот бийлигин көзөмөлдөө жөндөмдүүлүгү зарыл. Парламентаризмге тиешелүү илимий-техникалык прогресстен жана экономиканын өнүгүшүнөн кийин жетишүү мүмкүн.

9. Өкүлчүлүктүү коллегиялдуу башкаруу укуктук мамлекеттин өнүгүшүнө алып келет. Легитимдүү мыйзам чыгаруу бийлиги туруктуулугу менен айырмаланган адилеттүү конституцияны кабыл алат. Ушул Конституциянын негизинде адилеттүү мыйзамдар кабыл алынат. Парламент укуктук мамлекеттин жогорку органы катары бийликти элдин каалоосу боюнча бөлүштүрүүнү жана мыйзамдардын чыныгы үстөмдүгүн камсыз кылат. Коллегиялдык органдардын үстөмдүгү катаал мыйзамдуулукка алып келет. Бардык деңгээлдеги кеңештер элдин өкүлчүлүк органдары катары адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылат жана коргойт. Элдик башкаруу катары өкүлчүлүктүү коллегиялдуу башкаруу мамлекеттин жана инсандын өз ара жоопкерчилигин камсыздайт.

10. Азыркы демократиялык мамлекеттин механизми бир эле учурда адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу жана коргоо механизми болуп саналат, анткени кийинкиси мамлекеттин негизги ички функцияларынын бири болуп саналат. Адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу жана коргоо менен мамлекеттин бардык органдары алектенүүгө тийиш. Укуку ченемдеринин маңызы адамдардын укуктарын, эркиндиктерин жана милдеттерин жөнгө салууда жатат. Укук ченемдеринин негизинде жана бул ченемдерди ишке ашыруу үчүн мамлекеттин бардык органдары иштешет. Ошентип, адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу жана коргоо ишине бүтүндөй мамлекет катышат.

11. Биргелешкен жана массалык коррупциянын негизги себептери болуп илимий-техникалык прогресстин жоктугу, өнөр жайдын жана экономиканын өнүкпөгөндүгү, ошондой эле жеке башкаруу органдарынын мамлекеттик механизмдеринин коллегиялдык механизмдерге үстөмдүгү саналат. Мыйзамдуу киреше булактарынын жоктугу же жетишсиздиги коррупциянын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу органдарында чечимдер ушул органдардын бардык мүчөлөрү тарабынан макулдашуу жана добуш берүү жолу менен кабыл алынат, ал эми жеке башкаруу органдарында чечимдерди жеке кызмат адамдары макулдашпастан жана добушка койбостон өздөрү кабыл алышат. Чечим кабыл алууда, мисалы, документтерди, материалдык баалуулуктарды берүүдө, уюштуруу иш-аракеттерин жүргүзүүдө ж.б.

коррупциялык иш-аракеттерди жасоого мүмкүнчүлүк болот. Ошентип, жеке башкаруу органдары коллегиялдуу органдарга караганда коррупцияга көбүрөөк кабылышат. Коомдогу коррупциянын деңгээлин төмөндөтүү үчүн илимий-техникалык прогреске жетишүү, өнөр жайды жана экономиканы өнүктүрүү, ошондой эле коллегиялдуу органдар жеке башкарууга үстөмдүк кылгыдай мамлекеттик механизмди реформалоо зарыл.

12. Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу, б.а. коллегиялдуу органдардын ыйгарым укуктарында жеке башкаруу органдарына үстөмдүгү жарандык коомдун эң негизги укугун ишке ашырат – бул жарандардын мамлекеттик бийликке жана сот адилеттигин ишке ашырууга катышуусун ишке ашырат. Жарандык коом көз карандысыз болуп саналат, башкача айтканда, ал реалдуу саясий бийликке ээ жана аны жүзөгө ашырат. Ошентип, мамлекет коомдун көзөмөлүнө алынат. Жогоруда аталган башкаруунун алдында коомдун бардык чөйрөлөрүндө: саясий, экономикалык, социалдык жана руханий плюрализм үчүн шарттар түзүлөт. Өлкөдө көп партиялуу система, менчиктин ар түрдүү формалары, мамлекеттик жана жеке коомдук жана билим берүү мекемелери ж.б. болот. Мамлекет адамдын жана жарандын укуктук ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө жана муктаждыктарын канааттандырууга багытталган бардык укуктарын жана эркиндиктерин ишке ашырат. Жарандык коомдо бардык жарандар бири-бирине тең жана тең укуктуу мүчөлөрдөн турган коллегиялдуу органдар өлкөдө үстөмдүк кылышат жана бул принципти коомдун бардык чөйрөлөрүндө ишке ашырышат.

13. Элдик суверенитет – мамлекеттик бийликти элдин аткаруу жана сот органдарын түзүүчү жана көзөмөлдөгөн өкүлчүлүктүү коллегиялдуу органдар аркылуу ишке ашыруусу. Эл коомдун жана мамлекеттин иштерин башкарууга иш жүзүндө катышат, ал эми бардык мамлекеттик бийлик структуралары алмаштырылат, көзөмөлдөнөт жана коом алдында отчет берет. Элдик суверенитеттин тушунда эл мамлекеттик бийликтин булагы жана суверенитеттин алып жүрүүчүсү деген жобо чындап ишке ашат. Элдик суверенитеттин мааниси демократия түшүнүгүнө окшош. Элдик суверенитетти ишке ашыруу үчүн коом өкүлчүлүктүү коллегиялдуу органдардан тышкары мамлекеттик бийликти түздөн-түз шайлоолор, референдумдар жана коомдук чогулуштар аркылуу ишке ашыруусу зарыл. Көптөгөн өлкөлөрдө конституцияларда демократизм принциби жарыяланган, бирок чындыгында демократия жана элдик суверенитет ишке ашкан эмес. Элдик суверенитет ишке ашырылышы үчүн мамлекеттин механизми керек, анда коллегиялдуу мамлекеттик жана муниципалдык органдардын үстөмдүгү ишке ашырылып, ага жеке башкаруу органдары баш ийет.

14. Коллегиялдык, жеке башкаруу мамлекеттик башкаруунун жана тиешелүү илимий-техникалык прогресстин жана адам укуктарынын абалынын ортосунда өз ара байланыш бар. Ал байланыш инженердик психологиянын бар же жок болуу мыйзам ченемдүүлүгү. Жогорку илимий-техникалык прогреске жеткен мамлекеттерде адамдар машина, мотор, механизмдер менен иштегенде акыркылардын тактык, аткаруу, программалоо сапаттары адамдарда калыптанып инженердик психология пайда болот. Анын негизинде

адамдар техникалык инструкцияларды, эрежелерди сактоо менен бирге, мамлекеттеги коомдук мыйзамдарды дагы аткарып, мамлекетте дисциплина, укуктук тартип жана мыйзамдуук камсыздалат. Адам укуктары камсыздалынат. Жарандардын коомдук аң-сезими жогорулайт. Илимий-техникалык прогресс экономиканын өнүгүүсүн камсыздайт. Алардын жыйынтыгында коллегиялык мамлекеттик башкаруу жүргүзүлөт. Эгерде мамлекетте илимий-техникалык прогресс болбосо, тескерисинче жарандарда инженердик психология өнүкпөйт жана дисциплина, укуктук тартип, мыйзамдуук жакшы камсыздалбайт, экономика өнүкпөйт. Адам укуктары тиешелүү деңгээлде камсыз кылынбайт Мамлекетте жеке башкаруу жүргүзүлөт.

Ошондуктан өлкөдө коллегиялдуу мамлекеттик башкарууну калыптандыруу үчүн, биринчиден, илимий-техникалык прогрессти түзгөн илимий-техникалык жана илимий-өндүрүштүк деңгээлди жогорулатуу, экинчиден, тиешелүү мыйзамдарды өзгөртүү зарыл. Илимий-техникалык прогресс ийгиликтүү мамлекеттик саясаттын жана мамлекеттик башкаруунун негизи болуп саналат. Мамлекеттик жеке башкаруунун алдында өлкөнү өнүктүрүү мүмкүн, бирок табигый, техникалык илимдерди, техниканы, технологияларды жана тиешелүү түрдө өнөр жайды өнүктүрүү шартында. Ошентип, «Илим жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 5-беренесине төмөнкүдөй мазмундагы 8-пункт түрүндө: «табигый жана техникалык илимдерди жана илимий-техникалык ишмердүүлүктү өнүктүрүүгө колдоо көрсөтүү» жана «Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 8-беренесинин 4-бөлүгүнө төмөнкүдөй мазмундагы 16-1-пункт түрүндө: «илимди жана илимий-техникалык ишмердикти өнүктүрүү үчүн негизди даярдоо» деген толуктоолорду киргизүү негиздүү.

15. Чыныгы адам укуктары-бул анын жеке мүмкүнчүлүгү жана башка адамдардын укуктарын камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү. Бул учурда адам укуктары формалдуу, табигый жана техникалык илимдердин көз карашынан каралат. Ушул көз караштан алганда, адамдын материалдык эмес жана материалдык укуктары жөнүндөгү түшүнүктөр негизделген.

16. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 1,2 бөлүмүндөгү: конституциялык түзүлүштүн негиздери, адамдын жана жарандын укуктары жана эркиндиктери, укуктук ченемдери уюштуруучу же ченем-принциптер болуп саналат. Кыргызстандын Негизги мыйзамынын калган 3-5-бөлүмдөрүндө: Президент, мыйзам чыгаруу бийлиги, аткаруу бийлиги, сот бийлиги, Кыргыз Республикасынын өзгөчө статусу бар мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу, Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү тартиби жөнгө салуучу болуп саналат, анткени бул ченемдерде мамлекеттик жана муниципалдык органдардын ыйгарым укуктары түздөн-түз көрсөтүлгөн. 1,2 бөлүмдө каралган ченемдерди ишке ашыруу Конституциянын 3-5-бөлүмдөрүндө камтылган ченемдерди ишке ашырууга ылайык болот. Ошентип, уюштуруучу жана жөнгө салуучу ченемдеринин маалыматтарынын арасында жөнгө салуу ченемдери басымдуулук кылат. Мындан төмөнкүдөй

тыянак чыгарууга болот: ар кандай Конституцияда мамлекеттик органдардын укуктук абалын жөнгө салуучу ченемдер башкы болуп эсептелет, анткени коллегиялдуу же жеке башчылык деп эсептелген тигил же бул органга канча жана кандай ыйгарым укуктар өткөрүлүп берилгендигинен жана алар өз ыйгарым укуктарын кантип ишке ашыргандыгынан мамлекеттик түзүлүштүн негиздерин жана адамдын жана жарандын укуктук абалын жөнгө салуучу Конституциянын ченемдерин ишке ашыруу көз каранды. Демек, Кыргыз Республикасынын Конституциясында биз караган жөнгө салуу ченемдери башкы, ал эми уюштуруучу ченемдер жөнгө салуучу ченемдерге көз каранды болуп саналат.

Диссертация изденүүчүнүн жеке өзү аткарган илимий изилдөөсү болуп саналат, анын жүрүшүндө мамлекеттин коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын белгилери, укуктук абалы жана алардын иштөөсүнүн көйгөйлөрү изилденет. Диссертант тарабынан диссертациянын темасы, анын объектиси жана предмети өз алдынча аныкталган, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери түзүлгөн, илимий жаңылыгы аныкталган жана диссертациянын коргоого коюлган жоболору чыгарылган.

Изилдөөнүн негизги жоболору автор тарабынан эл аралык, республикалык жана аймактык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары илимий басылмаларда, анын ичинде ЖАКтын тизмесинде сунушталган рецензияланган алдыңкы илимий журналдарда чагылдырылган жана ошондой эле автор тарабынан: «Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу. Укуктук мамлекеттин жана жарандык коомдун негизи» монографиясын даярдоодо пайдаланылган.

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган тыянактар жана сунуштар Ош мамлекеттик университетинин юридика факультетинин «конституциялык укук», «муниципалдык укук» дисциплиналарын окутуу үчүн окуу процессине киргизилген жана диссертант тарабынан жогоруда аталган курстар боюнча лекцияларды окууда жана практикалык сабактарды өткөрүүдө колдонулган.

Диссертациянын негизги жоболору жана корутундулары алтымыш илимий макалада жана бир монографияда баяндалган. Элүү макала Кыргыз Республикасынын ЖАК тарабынан сунушталган басылмаларда жарыяланган. Жыйырма макала чет элдик илимий басылмаларда, алардын ону РИНЦ индекстөө системасына кирген журналдарда жарыяланган. Бир макала Скопус индекстөө системасына кирген журналда жарыяланган. Он беш макала Кыргыз Республикасынын РИНЦ индекстөө системасына кирген журналдарында жарыяланган.

Диссертация киришүүдөн, беш баптан, 21 бөлүмдөн, корутундудан, практикалык сунуштардан жана пайдаланылган булактардын тизмесинен турат. Диссертациянын көлөмү 329 бет.

Төрайым- Рахмат! Урматтуу кесиптештер, изденүүчүгө суроолорду берсеңер болот.

Д.ю.н., доцент Муратбекова С.М. – Марат Бейшенбекович, 2.4-параграфында «Коллегиялдуу жана жеке башкаруучу мамлекеттик башкаруунун, илимий-техникалык прогресстин жана адам укуктарынын өз ара катышы» сиз табигый укук теориясын карап чыккансыз. Мындай изилдөөнүн зарылдыгы эмнеде?

Изденүүчү Татенов М.Б. - сурооңуз үчүн рахмат, Конституцияда жана башка мыйзамдарда бекитилген адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери декларативдик мүнөзгө ээ. Бул укуктарды жана эркиндиктерди жарыялоо гана аларды ишке ашырууга өбөлгө түзбөйт, ошондуктан аларды ишке ашыруунун булагы жана механизми зарыл. Адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин бул булагы болуп жаратылыш эсептелет, бул укуктар менен эркиндиктерди алуу жана көбөйтүү табигый жана техникалык илимдер аркылуу жүзөгө ашырылат. Ошентип, Вольтердин ою боюнча, табият мыйзамдары жаратылыш мыйзамдарынан келип чыгат. Физика, химия, биология сыяктуу илимдер табигый илимдер болуп саналат. Дүйнөнүн өнүккөн өлкөлөрүндө алардын 40ка жакыны бар, мисалы, АКШ, Япония, Германия, Улуу Британия, Канада, Франция ж.б. илимий-техникалык прогресс жүзөгө ашырылган. Бул өлкөлөр өнөр жайы өнүккөн жана коллегиялдуу башкарууга ээ. Бул өнүгүүнүн бардыгы аларда табигый укук теориясында талкууланган табигый жана техникалык илимдердин өнүгүшүнүн аркасында жетишилген.

Төрайым-Марат Бейшенбековичке катышкандардын суроолору кандай болот?

Ю.и.д., профессор Кулдышева Г.К. – Диссертацияңыздын 140-бетинде коллегиялдуу башкарууга негизделген башкаруу формаларынын арасына аралаш республиканы киргизгенсиз. Республиканын бул түрүн коллегиялдуу башкарууга негизделген мамлекеттердин катарына кандай негиздер боюнча киргиздиңиз?

Изденүүчү Татенов М.Б. - Сурооңуз үчүн рахмат, окуу жана илимий адабияттарда аралаш республикалардын ар кандай түрлөрү бар: жарым президенттик, президенттик-парламенттик, парламенттик-президенттик. Учурда Франция, Финляндия, Португалия, Түштүк Корея сыяктуу аралаш республикалар бар. Бул өлкөлөрдө коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу жүзөгө ашырылат. Аларда мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу органдары жеке башкаруу органдарына үстөмдүк кылат, ошондуктан ушундай эле аралаш республикаларды мен коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу менен мамлекеттердин катарына киргиздим.

Төрайым - Катышуучулардын уккан иши боюнча кандай суроолору бар?

Ю.и.д., доцент Мурзубраимов Н.Б. – Урматтуу изденүүчү, коллегиялдуу мамлекеттик башкаруунун рационалдуулугу эмнеде?

Изденүүчү Татенов М.Б. – суроонуз үчүн рахмат, өлкөнүн калкынын кызыкчылыктарын билдирүүдө жана камсыз кылууда бардык башка мамлекеттик органдардын коллегиялдуу өкүлчүлүктүү органдарына жетекчилик кылуу жана контролдоо - мамлекеттик башкаруунун рационалдуу ыкмасы. Дал ушул өкүлчүлүктүү коллегиялдуу органдардын иши мамлекеттин башка органдарынын иштешине караганда мамлекеттик-башкаруучулук таасирлердин негизин түзгөн адамдардын кызыкчылыктарын жана муктаждыктарын аныктоого мүмкүндүк берет. Коллегиялдуулук принцип катары гана эмес, ошондой эле башкаруу ишмердүүлүгүн уюштуруунун формасы катары мамлекеттик башкаруу стилин рационалдаштыруунун резерви катары чоң мүмкүнчүлүктөргө ээ. Улам барган сайын татаалдашуу жана башкаруу маалымат ар түрдүүлүгүнүн шартында, башкаруу жараяндардын динамизмин күчөтүү, комплекстүүлүгүн кеңейтүү, башкаруу ишинин коллегиялдуулугун чечүү системалуу өз ара көз карандылыгы, анын сарамжалдуулугунун маанилүү шарты болуп саналат. Анткени, бир гана билим, билгичтик жана тажрыйба мазмуну боюнча ар кандай туура бириктирүү, ар тараптуу максаттарды, кызыкчылыктарын жана баалуулуктарын ар тараптуу эсепке алуу, себептери жана натыйжалары оптималдуу башкаруу чечим же иш-аракет даярдоо жана ишке ашыруу үчүн мүмкүнчүлүк берет. Демек, башкаруу кадрларынын бардык категорияларын коллегиялдуу иш-аракеттерге көндүрүү, анын алкагында өз пикирин билдирүү жана башка бирөөнү кабыл алуу жөндөмү, "мээ чабуулун" уюштуруу жана өткөрүү ыкмасы, рационалдуу жана натыйжалуу биргелешкен иш-аракет менен байланышкан жамааттык чечимдерди жана башка көндүмдөрдү жана социалдык-психологиялык факторлорду урматтоо керек.

Чынында эле калктын ар кандай таламдарын билдирген жана анын алдында жооптуу болгон өкүлчүлүктүү коллегиялдуу органда иштерди коллегиялдуу талкуулоодо коомдун жана мамлекеттин реалдуу турмуш шарттарын эске алуу менен эң зарыл жана туура чечимдер кабыл алынат. Мамлекетте жеке башкаруучу органдар үстөмдүк кылып турганда алар тарабынан эл үчүн тиешеси жок, керексиз жана рационалдуу эмес чечимдерди кабыл алуу жана ишке ашыруу мүмкүн. Жеке башчылыктагы мамлекеттик башкаруу ишке ашырылган мамлекеттерде башкаруунун таасиринин элементтери катары максаттарды коюу, уюштуруу жана жөнгө салуу жалгыз кызмат адамдары тарабынан жүзөгө ашырылат. Бул кызмат адамдары субъективдүү, өзүм билемдик менен чечимдерди кабыл алып, көпчүлүк учурда калктын пикири менен эсептешпейт.

Төрайым - Катмышуучулардын угулган иш боюнча кандай суроолору бар?
Ю.и.д., доцент Токторов Э.С. – Диссертацияңызда жана жана сүйлөгөн сөзүңүздө В.В. Ленин жана Н. Хрущев жөнүндө коллегиялдуулук жана мамлекеттик башкаруунун жеке башкаруу принциптерин изилдеген, караган жана иш жүзүндө колдонгон мамлекеттик ишмерлер катары айттыңыз. Ага байланыштуу менде суроо бар. Бул принциптердин кайсынысын алар негизги деп эсептешкен?

Изденүүчү Татенов М.Б – Суроонуз үчүн рахмат. В.И.Ленин коллегиялдуулукту жана жеке башчылыкты советтик башкарууну уюштуруунун эки түрү катары мүнөздөгөн. Ал «жумушчулардын жана дыйкандардын мамлекетинин иштерин чечүү үчүн коллегиялдуулук зарыл», «коллективдик тажрыйба, миллиондордун тажрыйбасы гана... чечкиндүү көрсөтмөлөрдү бере алат» деп айтты. Дүйнөлүк пролетариаттын башчысы «негизги маселелерди талкуулоо үчүн коллегиялдуулук канчалык зарыл болсо, бюрократия болбошу үчүн, жоопкерчиликтен качуу үчүн жалгыз жоопкерчилик жана жеке башкаруу да ушунчалык зарыл» деп белгилеген. Ошентип, В. И. Ленин коллегиялдуулукту жана жеке башчылыкты советтик башкарууну уюштуруунун эки түрү катары мүнөздөгөн. Ал «коллегиялдуулук жумушчулар менен дыйкандардын мамлекетинин иштерин чечүү үчүн зарыл», «жамааттык тажрыйба гана, миллиондогон адамдардын тажрыйбасы гана бере алат» деп айткан... чечүүчү багыттар». Дүйнөлүк пролетариаттын башчысы «негизги маселелерди талкуулоо үчүн коллегиялдуулук канчалык зарыл болсо, бюрократия болбошу үчүн, жоопкерчиликтен качуу үчүн жалгыз жоопкерчилик жана жалгыз башкаруу да ушунчалык зарыл»деп белгиледи. Ошентип, ал коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдардын өз ара аракеттешүүсү «ар кандай советтик кызматта турган адамдардын ар биринин аныкталган, так жана ачык аныкталган тапшырмаларды жана практикалык иштерди аткаргандыгы үчүн эң так жоопкерчилигин» орнотууга өбөлгө түзүшү керектигин белгиледи. Белгилүү болгондой, В.И. Ленин коллегиялдуулук жөнүндө «митинг» мезгилин, б.а. эмгекчилердин жамааттарында алардын алдында турган жаңы милдеттерди («кокустук», «бүдөмүк», «коллегиялдуулук») кеңири талкуулоону. «Үйрөнүшүбүз керек,— деп белгиледи В. И. Ленин,— бардык жээктерден чыккан жазгы суу ташкынын урган, бороон-чапкын, жазгы селди, эмгекчи массанын митинги демократиясын эмгектеги темирдей тартип менен, советтик жетекчиге эмгек учурунда эркине шексиз баш ийгендик менен айкалыштырууну үйрөнүшүбүз керек». Мунун баары биргелешкен талкуу жана жалгыз жоопкерчилик жөнүндө лениндик формуланы билдирет. «Коллегиялдуулук» жана «жеке башкаруу» терминдери мамлекеттик башкаруунун усулдары же принциптери катары илимий жүгүртүүгө дал В.И.Ленин тарабынан киргизилген деп жооп берүү зарыл. Батыш өлкөлөрүндө коллегиялдуулук принциби мамлекеттик башкарууда кеңири колдонулган, ошондуктан ал жерде аны теориялык изилдөөнүн зарылдыгы болгон эмес. Совет мамлекетинин дагы бир жетекчиси Н.С. Хрущев В.И. Лениндин мамлекетти жана ишканаларды башкарууда бирдиктүү башкаруу методун ишке ашыруу жөнүндөгү идеяларын калктын кеңири катмарынын катышуусу менен катуу коргогон. Бул оюн Н. С.Хрущевдун ноябрдагы (1962-ж.) Пленумундагы баяндамасында так айтылган: «Ишканаларды жетектөөдө бизде лениндик жеке башкаруу принциби иштейт». Жана бул туура. Бирок кээ бир жолдоштор кызматкерлердин, адистердин жана кызматкерлердин активдүү катышуусуз өндүрүштү башкаруу, буйрук беруу сыяктуу командалык принципти бир жактуу түшүнүшөт. Бул жолдоштор лениндик көрсөтмөнү унуткан нерсе -

жеке башчылык принцибин өндүрүштү түздөн-түз башкарууга көпчүлүктүн кеңири катышуусу менен туура айкалыштыруу». Ошентип, Н.С.Хрущев ишканаларды башкарууда жумушчулардын жана кызматкерлердин жамааттарынын ролун андан ары жогорулатуу зарылдыгын баса белгиледи. Ал: «тигил же бул ишмер канчалык шыктуу болсо да, ишке канча күч жумшабасын, жамааттын колдоосусуз, белгиленген иш-чараларды өткөрүүгө бүтүндөй партиянын, жалпы элдин активдүү катышуусуз чыныгы, туруктуу ийгиликке жете албайсың»-деп айтты. «Лениндик жеке башчылык принциби,— деп Н.С.Хрущев белгилейт,—бул жерде бузулбайт, бирок шарттардын өзгөрүшү менен коммунисттик коом курулуп жаткан мезгилде өндүрүштү башкарууда коомчулуктун ролу жогорулайт».

Төрайым: Изденүүчүгө дагы ким суроо берүүнү каалайт?

Ю.и.д., доцент Токтогулов А.А. – Россия менен Кыргызстанда мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулуктун жана жеке башкаруунун принциптери боюнча акыркы убакта изилдөөлөр болдубу?

Изденүүчү Татенов М.Б – 2002-жылы С.С. Маиляя «Ички иштер органдарын башкаруудагы жеке башчылык жана коллегиялдуулук» деген темада монографиясын жарыялаган. 2008-жылы О. А. Лакаев «Россия Федерациясынын субъектилеринин мыйзамдарына ылайык түзүлүүчү администрациялык юрисдикциянын коллегиялдуу органдары» деген темада кандидаттык диссертациясын коргойт. 2002-жылы А.В. Минашкин «Россиянын аткаруу бийлигинин жогорку органынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык» аталышындагы илимий макаласын чыгарган. Кыргызстанда бул темада эч ким монография, диссертация жазган эмес. Биз көрүп тургандай, 1990-жылдан бери Россияда жана Кыргызстанда мамлекеттик башкаруунун коллегиялдуулук жана жеке башчылык принциптери боюнча иштер болгон эмес. Бул принциптер жөнүндөгү жогоруда аталган иштер мамлекеттик башкаруунун баарына эмес, айрым мамлекеттик органдарга гана тиешелүү болгон.

Ю.и.д., доцент Кокоева А.М. – Мен да бир суроо бар. Сиз 237, 306-беттердеги диссертацияңызда Министрлер Кабинетинин төрагасы же Министрлер Кабинетинин мүчөлөрү тарабынан Президенттин актыларына каршы кол коюу институтун киргизүүнү сунуштап жатасыз. Мындай жаңылыктын зарылдыгы эмнеде?

Изденүүчү Татенов М.Б – Бул маселени коюуда мен Президенттин актыларынын контрагнатурасынын бул институту бар Германия жана Италия сыяктуу классикалык парламенттик өлкөлөрдүн тажрыйбасына таяндым. Мен аны Кыргызстанда парламентаризмди мындан ары өнүктүрүү максатында сунуштап жатам. Германиянын Негизги Мыйзамынын 58-беренесине ылайык, Федералдык Президенттин укуктук актылары Федералдык Өкмөттүн башчысы же мүчөлөрү тарабынан кол коюуга тийиш. Федералдык өкмөттүн башчысын дайындоо жана бошотуу, Германиянын парламентин таркатуу боюнча буйругун чыгарганда, мамлекет башчысы федералдык канцлерге жана федералдык өкмөттүн мүчөлөрүнө кайрылып, алардын ыйгарым укуктарын

ушул органдын жаңы курамы түзүлгөнгө чейин аткаруусун өтүнгөндө, контрастигнатура талап кылынбайт.

Төрайым: Угулган иш боюнча дагы кимдин суроолору бар?

Ю.и.к., доцент Жусупов Б.А. – Диссертацияңыздын 121-бетинде сиз мейкиндиктеги декарттык координаттар системасын колдонуу менен Жердеги мамлекеттик башкаруунун эволюциясын сүрөттөп бергенсиз. Ушуга байланыштуу менин суроом бар. Кыргызстанда мамлекеттик башкаруунун өнүгүү жолу кайсы сапта чагылдырылган?

Изденүүчү Татенов М.Б – Кыргызстандын өнүгүшүн төртүнчү октантта жайгашкан сызык көрсөтүп турат, ал бир бийлик зонасында жана адам укуктарын коргоо огунун оң бөлүгүнө жанаша жайгашкан. Бул сызык жогоруда аталган мамлекеттик башкаруу дарагынын орто сызыгынан жогору турган Z огунун жарыгында үчүнчү октанттагы өлкөлөргө караганда бул багыт боюнча өнүгүп жаткан мамлекеттер илимий-техникалык прогресстин жогорку деңгээлинде тургандыгын билдирет. Бул өнүгүү жолуна биз жогоруда айткан мамлекеттердин эки тобуна кирбеген калган мамлекеттер барат. Мисалы, КМШ өлкөлөрү, дүйнөнүн өнүккөн өлкөлөрүнүн (биринчи октант) курамына кирген Грециядан башка Чыгыш жана Түштүк Европа, Гаитиден башка Латын Америкасы, Түркия, Индия, Пакистан, Сауд Арабиясы ж.б. Бул жеке мамлекеттик башкаруудагы мамлекеттер. Бул өлкөлөрдүн жогорку илимий-техникалык жана илимий-өндүрүштүк потенциалда айтылгандай үчүнчү октантта турган мамлекеттерден айырмасы. Демек, экономика дагы өнүккөн жана адам укуктары үчүнчү октанттагы өлкөлөргө караганда жакшыраак камсыздалган жана корголгон. Бирок, өнүгүү темпи боюнча бул өлкөлөр биринчи октантта турган коллегиялдуу мамлекеттик башкаруусу бар мамлекеттердин тобунан артта калууда.

Төрайым: Катышуучулардын угулган иш боюнча кандай суроолору бар?

Ю.и.к., доцент Бакирова Ш.М. – Менде эки суроо бар. Биринчи, сиз доктордук диссертацияңыздын үстүндө иштөөнү качан бүтүрдүңүз? Экинчиден, РИНЦ системасына кирген чет элдик журналдарда канча макала жарыяладыңыз?

Изденүүчү Татенов М.Б – 2013-жылы доктордук диссертациянын үстүндө иштөөнү бүтүргөм. Ал эми ошол эле жылы доктордук диссертациясынын материалдары боюнча монографиясы жарык көргөн. РИНЦ системасына кирген чет элдик журналдарда 10 макала жарыяладым.

Төрайым: Дагы кимдин суроосу бар?

К.ю.н. Турсунбаева Ч.М. – Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу менен жарандык коомдун өз ара байланышы эмнеде чагылдырылат?

Изденүүчү Татенов М.Б – Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу жарандык коомдун жашоосунун атрибутун жана негизин түзөт. Аристотель жаран кеңешке жана сотко катышкан адам деп айткан. Демек, бул философтон пикири боюнча, жарандык коомдо жарандар мамлекетти түздөн-түз жана көз карандысыз башкарат. Ошентип, жарандык коом үчүн коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу эң жакшы жол менен ылайыктуу, мында жарандардын

өлкөнү башкарууга толук кандуу катышуусу үчүн, анын ичинде сот адилеттигин ишке ашырууга катышуу үчүн бардык шарттар түзүлөт.

Коллегиялдык мамлекеттик башкаруу элдин социалдык-экономикалык, маданий, руханий кызыкчылыктарын ишке ашырууга көмөктөшөт жана ошону менен коомдун үзгүлтүксүз өнүгүшүн камсыз кылат. Мамлекеттик башкарууда жеке башкаруу органдарынын үстөмдүгү бул органдарда иштеген кызмат адамдарынын жана коомдун тар катмарынын жогоруда аталган кызыкчылыктарын канааттандырууга алып келет.

Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу жүргүзүлүп жаткан өлкөлөрдө жарандык коом өнүгө баштаган. Ошентип, В.Д. Переваловдун пикири боюнча, тарыхый маалыматтарды жана келтирилген пикирлерди талдоо жарандык коомдун калыптануу процесси татаал жана карама-каршылыктуу экендигин көрсөтүп турат. Ал ондогон кылымдарды камтыйт, антикалык дүйнөдө (Афина, Рим) жарандык коомдун элементтеринин пайда болушу менен башталат, Любек эркин шаарлары, Новгород сыяктуу орто кылымдын «очокторун» камтыйт жана азыркы мезгилде Европа менен Американын өнүккөн коомдук системаларына чейин барат. Жарандык коомдун калыптанышы экономикалык жана укуктук мамилелердин өнүгүү даражасына, жеке адамдардын жеке жана экономикалык эркиндигинин чындыгына, мамлекеттик-бийлик түзүмдөрүнө коомдук көзөмөл жүргүзүү механизминин таасирдүүлүгүнө жараша болот.

Төрайым - Катышуучулардын уккан иши боюнча дагы кандай суроолору болот? Суроолор барбы же жокпу? Эгерде суроолор жок болсо, сөз биринчи рецензент юридика илимдеринин доктору, доцент С.М Муратбековага берилет.

Д.ю.н., доцент Муратбекова С.М. –Рахмат. Диссертациялык иштин тандалган темасынын актуалдуулугу заманбап шарттарда өлкөдөгү мамлекеттик бийликти жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын өнүктүрүү жана өркүндөтүү үчүн зарыл жана жетиштүү болгон өз ара көз карандылыгынын жана өз ара шартташкан принциптеринин системасынын негизинде Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын уюштурулушун жана ишин камсыз кылуу зарылчылыгы менен шартталган. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык башкаруусунун негиздерин, атап айтканда иштин уюштуруу-укуктук методдорун изилдөө мамлекеттик башкаруу жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, ошондой эле алардын кызматчыларынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу проблемасынын маанилүүлүгүнө байланыштуу өзгөчө актуалдуу. Ушуга байланыштуу башкаруунун азыркы укуктук илиминде жеке башчылыктын жана коллегиялдуулуктун биримдигин түшүнүүгө болгон мамилелер калыптангандыгын белгилей кетүү керек. Көпчүлүк укук таануучу окумуштуулар аларды өзүнчө да, айкалыштырып да иштөөчү уюштуруу жана ишмердүүлүк принциби катары аныкташат.

Коллегиялдуулуктун жана жеке башкаруунун принциптерин ишке ашыруунун теориясын жана практикасын комплекстүү талдоо диссертантка диссертациянын темасынын эң көп талкуулануучу жана түшүнүксүз чечилүүчү маселелеринин маңызына тереңирээк кирүүгө гана эмес, ошондой эле аларды чечүүнүн жолдорун аныктоого, бир катар тыянактарды чыгарууга, мыйзамдык мүнөздөгү сунуштарды жана практикадагы кызматкерлерге сунуштарды түзүүгө мүмкүндүк берди.

Жалпысынан алганда, диссертант алдына койгон максатына жетти жана диссертациялык ишти жогорку илимий-теориялык деңгээлде жүргүзүлгөн өз алдынча, комплекстүү илимий изилдөө деп айтууга толук объективдүү негиз бар. Балким, диссертация Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишиндеги коллегиялдуулук жана жеке башчылык маселелерин биринчи жолу илимий изилдөө болуп саналат, анда көрсөтүлгөн көйгөйлөрдү талдоо жана аларды чечүү жолдорун аныктоо аракети биринчи жолу жасалган.

Автор тарабынан алынган натыйжаларга оң баа берүү менен бирге төмөнкүдөй бир катар сын-пикирлер да бар:

Биринчиден, биздин оюбузча, диссертациянын планын кайра карап чыгып, анын бөлүмдөрүнүн санын 4кө чейин кыскартуу зарыл.

Экинчиден, коргоого берилген айрым жоболордун редакциясын кайра карап чыгуу зарыл.

Үчүнчүдөн, диссертациянын автору корутундуларында жана практикалык сунуштарында изилдөөнүн негизи болуп саналган чөйрөдөгү учурдагы мыйзамдык базаны өркүндөтүүгө багытталган сунуштарды бериши керек.

Мен айткан сын-пикирлер полемикалык мүнөзгө ээ жана автор тиешелүү маселелерди талдоодо жана чечүүдө өзүнүн көз карашын негиздеп, аларды кабыл алууга жана диссертациялык ишке тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүүгө же алар менен макул болбоого укуктуу. Негизинен мен Марат Бейшенбекович Татеновдун доктордук диссертациясын коомдук коргоого сунуштайм.

Төрайым – Салтанат Муратбековага рахмат, кийинки сөз экинчи рецензент, юридика илимдеринин доктору, доцент А. А. Токтогуловго берилет.

Ю.и.д., доцент Токтогулов А.А. – Рахмат. Диссертациялык изилдөө темасынын актуалдуулугу заманбап шарттарда өлкөдө мамлекеттик бийликти өнүктүрүү жана өркүндөтүү үчүн зарыл жана жетиштүү болгон өз ара көз каранды жана өз ара шартташкан принциптердин системасынын негизинде мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын уюштурулушун жана ишин камсыз кылуу зарылчылыгы менен шартталган. Жумушта бир катар артыкчылыктарды белгилей кетүү керек, аларга төмөнкүлөр кирет.

1. Ата мекендик окумуштуулар, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдүн окумуштуулары боюнча булактардын олуттуу көлөмү колдонулган, андан тышкары, байыркы мезгилден баштап мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулуктун жана жеке башкаруунун жаралышын изилдөө

жүргүзүлгөн. Эмгекте байыркы философтордун: Плулархтын, Кенже Плинийдин, Платондун, Аристотелдин, Цицерондун, Сенеканын айткандарына талдоо жүргүзүлгөн; Жаңы замандын окумуштууларынын: Д.Локк, Ш. Л. Монтескье, Т. Гоббс, Г. Гроций, Ж. Ж. Руссо, Т. Жефферсон, А. Гамильтондун эмгектери колдонулган.

2. Өзгөчө белгилей кетүү керек, 2.4.параграфта мында коллегиялдуу, жеке мамлекеттик башкаруунун тиешелүү илимий-техникалык прогресс жана адам укуктарынын абалы менен өз ара байланышы ачылат, бул илимий - техникалык прогресс доорунда өзгөчө актуалдуу болуп саналат. Бул байланыш эмгекте мейкиндиктеги декарттык координаталар системасы боюнча сүрөттөлгөн, бул илимий-техникалык прогресс жогору болгон жерде коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу ишке ашырылып, адам укуктары талаптагыдай камсыз кылынарын эң ачык көрсөтүп турат.

3. Иштин структурасы логикалык жана ырааттуу түзүлгөн. Башында мамлекеттик башкарууну жүзөгө ашырууда коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын ролу, мааниси, иштөө принциптери жана иштөө көйгөйлөрү ачылат; андан кийин коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын мамлекеттин формаларын (башкаруу формасы, мамлекеттик түзүлүш жана саясий режим) түзүүгө тийгизген таасири ачылат; андан кийин мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жеке башкаруу органдары каралат.

Иште биздин оюбузча полемикалык мүнөздөгү бир катар кемчиликтер бар.

1. Жактоого коюлган 9-жобону кайрадан формулировка кылып чыгуу зарыл.

2. Логикалык жактан алганда, 3-главада адегенде мыйзамдуулуктун иштешинде коллегиялдуу мамлекеттик органдардын ролун жана маанисин, андан кийин парламентаризмдин негизи катары коллегиялдуу мамлекеттик башкарууну кароо логикага туура келет (б.а. 3.2. жана 3.1. ордун алмаштыруу).

Менин сунуштарым жана комментарийлерим, жогоруда айткандай, дискуссиялык жана полемикалык мүнөзгө ээ, ошондуктан бул өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү изденүүчүнүн иши. Жалпысынан М.Б. Татеновдун доктордук диссертациясы коомдук коргоо үчүн бардык артыкчылыктарга ээ жана мен аны коомдук коргоого сунуш кылам.

Төрайым –Рахмат Алмаз Асылбекович. Мага дагы М.Б.Татеновдун доктордук диссертациясына рецензия берүүгө уруксат этсеңиздер. Бул Марат Бейшенбековичтин Ош мамлекеттик университетиндеги доктордук диссертациясынын экинчи талкуусу. М.Б. Татеновдун доктордук диссертациясы актуалдуу темада жазылган. Коллегиялдуулук жана жеке башкаруу принциптери Кыргызстанда али изилдөөнүн объектилери боло элек. Мамлекеттик башкаруунун бул принциптерин кароо биздин өлкөдө укуктук мамлекеттин калыптанышынын саясий-укуктук тенденциясына байланыштуу өзгөчө актуалдуу. Өзгөчө белгилей кетүүчү нерсе, диссертациянын автору бул теманы юридикалык жактан гана эмес, математикалык жана экономикалык

позициядан да изилдеген. Ал өзүнүн эмгектеринде коллегиялдуу органдын иштешинин жана калыптанышынын көйгөйлөрүн карап чыгышкан П.Самюэльсон, Ж.А. Кондорсе, В.Парето, Н.Калдор, Дж.Хикс жана К.Эрроу. Нобель сыйлыгынын лауреаттары Кеннет Эрроу жана Джон Хикстин концепцияларын келтирген. Бул дагы бир жолу изилдөө темасынын салмагын далилдейт. Иште көптөгөн схемалар, таблицалар, ал тургай мейкиндиктеги декарттык координаттар системасы бар. Автор диссертациянын изилдөө методологиясын билгичтик менен колдонгон. Автор диссертациялык изилдөөнүн методологиясын чеберчилик менен колдонгон. Эмгекте анын индукция, дедукция, системалуу мамиле сыяктуу ыкмаларын колдонгондугу көрсөтүлөт; жеке илимий методдор: формалдуу логикалык жана тарыхый анализ, эмпирикалык метод, салыштырма башкаруу жана юриспруденция методу, статистикалык, социологиялык анализ, байкоо ыкмасы.

Эмгекте байыркы дүйнөдөн бүгүнкү күнгө чейинки философтордун, социологдордун жана математиктердин ар кандай көз караштары талкууланат. Бөлүмгө жүктөлгөн бардык тапшырмалар аткарылып, максат ишке ашты. Иште бир топ жаңылыктар бар, атап айтканда, коргоого берилген жоболор жаңы.

Ал эми кемчиликтерге келсек, автор чет өлкөлүк авторлорго караганда ата мекендик авторлорду көбүрөөк келтириши керек деп ойлойм. Редакциялык жана техникалык каталар да бар.

Жалпысынан Татеновдун диссертациялык иши М.Б. докторлук диссертацияларга коюлган бардык талаптарга жооп берет жана коомдук коргоого татыктуу.

Кийинки сөз юридика илимдеринин доктору, доцент Н.Б.Мурзубраимовго берилет.

Ю.и.д., доцент Мурзубраимов Н.Б. Рахмат. Татенов М.Б. докторлук диссертациясын 10 жыл мурун бүтүргөн. Ал 2013-жылы Эл аралык басмаканада докторлук диссертациясынын материалдары боюнча монографияны жарыялаган. Ага өзүн коргоого болот. Ал эми докторлук диссертациясын 2013-жылы аяктагандан кийин, ал аны өркүндөтүүнү улантууда. 2016, 2021-жылдары жүргүзүлгөн конституциялык реформалар аны диссертацияга керектүү өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө мажбурлады. Марат Бейшенбекович диссертациясынын темасы боюнча илимий макалаларын жарыялоону улантууда. Ал диссертацияга жаңы жоболорду жана идеяларды киргизет. Ошентип, ал 2017-жылы жазган «Коллегиялдык жана жеке мамлекеттик башкарууну мейкиндиктеги декарттык координаттар системасында картага түшүрүү» деген макаласында талкууланган идеяны ал диссертациясына ушул координаттар системасы түрүндө киргизген. Ошентип, убакыт иштин мазмунун гана жакшыртат. Бирок, эгер диссертацияңыз коомдук коргоого даяр болсо, аны коргоону кийинкиге калтыра албайсыз. Жалпысынан иш кызыктуу. Өзгөчө кызыгууну 2.4-параграф түзөт. Коллегиялдуу жана жеке башкаруучу мамлекеттик башкаруунун, илимий-техникалык прогресстин жана адам укуктарынын өз ара катышы. Диссертант "Таза коом", "Таза шаар", "Коопсуз шаар" ж.б. сыяктуу

жалпы мамлекеттик долбоорлорго окшош коом үчүн абдан кызыктуу жана керектүү идеяларды сунуштайт. Диссертациянын мазмуну конституциялык укук; муниципалдык укук адистигинин: 12.00.02 шифрына туура келет. Кемчиликтерге келсек, мен жогоруда аталган 2.4-параграфты дагы көбүрөөк ачып берүүсүн сунуштайм. Бир бөлүмдү кыскартып, төрт бөлүмдү жасоо. Бирок, мен бул сунуштарды илимий полемикалык деп эсептейм жана ал он төрт жылдан бери диссертациянын үстүндө иштеп, изилдөө темасын жакшы билгендиктен, өзгөртүү киргизүү же киргизбөө автордун өз эрки.

Ошентип, мен М.Б. Татеновдун 12.00.02 конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык (конституциялык-укуктук аспект)» темасындагы доктордук диссертациясын коомдук коргоого сунуш кылам.

Төрайым – Рахмат Нурбек Бектемирович. Дагы ким сүйлөгүсү келет. Сураныч Эгемберди Самидинович. Сөз юридика илимдеринин доктору, доцент Э.С.Тоторовго берилет.

Ю.и.д., доцент Токторов Э.С. Рахмат. Татенов М.Б. доктордук диссертациясын жазуу боюнча кылдат иштерди жүргүзгөн. Иш көлөмдүү-329 бет болуп чыккан. Көп сандагы атайын адабияттар жана ченемдик укуктук актылар колдонулган. Бөлүмдөр логикалык ырааттуулукта берилген. Доктордук диссертация жалпысынан ага коюлган бардык талаптарга жооп берет. Мен авторго каалоо катары эсептей турган сунуштарды же сунуштамаларды бергим келет. Диссертацияда чет элдик авторлордун көптөгөн концепциялары колдонулган, кыргыз авторлорунун илимий эмгектеринен цитаталарды көбөйтүү зарыл. Ишке глоссарий кошуу керек. Бирок, мен дагы бир жолу айтам, бул каалоолор илимий полемикалык, дискуссиялык мүнөзгө ээ. Мен ишти коомдук коргоого сунуштайм.

Төрайым – Эгемберди Самидиновичке рахмат. Дагы ким сүйлөгүсү келет. Болот Асанович. Сөз ю.и. к., доцент Б. А. Жусуповго берилет.

Ю.и.к., доцент Жусупов Б.А. Рахмат. Мен Марат Бейшенбековичти Ош мамлекеттик юридикалык институтунда да, ОшМУда да иши боюнча жеринен билем. Илимий иштерге активдүү катышып, илимий макалаларды жазат. Диссертациянын биринчи бөлүмү тарыхый-теориялык мүнөзгө ээ болушу керек, бул анын ишинде чагылдырылган. Диссертация жетиштүү көлөмгө ээ, көптөгөн булактар колдонулган. Доктордук диссертацияны жакшыртуу максатында 2 жана 5-бөлүмдөрдү алмаштырууну сунуш кылам. Бирок бул сунуш берүүчү мүнөзгө ээ. Жалпысынан алганда, диссертациялык изилдөө формалдуу да, мазмундук жактан да аяктаган көрүнүшкө ээ. Ал эми бул эмгекти коомдук коргоосуна сунуштайм.

Төрайым – Рахмат Болот Асанович. Дагы ким сүйлөгүсү келет. Сураныч, Шырман Максытовна. Сөз юридика илимдеринин кандидаты, доцент Ш.М.Бакировага берилет.

К.ю.н., доцент Бакирова Ш.М. Рахмат. Марат Бейшенбековичти биз Ош мамлекеттик юридикалык институту менен ОшМУда чогуу иштегенибизден

билебиз. Ал тынымсыз юридикалык адабияттарды окуп, докторлук диссертациясына материалдарды издеп, анын ишинин жыйынтыгын бүгүн талкуулап жатабыз. Мен ишти окуп чыктым жана кесиптештерим сыяктуу эле коомдук коргоого сунуш кылам.

Төрайым – Рахмат Шырман Максытовна. Биздин кесиптештерибиздин бардык айтылган сын-пикирлери жана сунуштары рекомендациялык мүнөзгө ээ жана өзгөчө актуалдуулугу жана жаңылыгы менен айырмаланган теориялык жана практикалык мааниси бар диссертациянын жалпы оң баасына эч кандай таасир тийгизбейт. Мына ушуну эске алуу менен Татенов Марат Бейшенбековичтин 12.00.02 конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык (конституциялык-укуктук аспект)» темасындагы диссертациялык изилдөөсүн коомдук коргоо үчүн сунуш кылабыз. Сураныч добуш берсеңиздер. Ким макул"?

Добуш берүүнүн жыйынтыгы:

«макул» – талкууга катышкандардын бардыгы добуш беришти.

«каршы» – жок.

«калыс» - жок.

Добуш берүүнүн жыйынтыгында бардыгы бул сунушту колдошту. Жыйын жыйынтыгында төмөнкүдөй корутунду кабыл алды.

КОРУТУНДУ

Татенов Марат Бейшенбековичтин 12.00.02 конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык (конституциялык-укуктук аспект)» темасындагы юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алууга диссертациялык иши боюнча Ош мамлекеттик университетинин мамлекеттин, укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасынын кеңейтилген отурумунан

1. Изилдөө темасынын актуалдуулугу

СССРдеги мамлекеттик бийлик кризисинен жана 1990-жылдардын ортосуна чейин мурдагы аймагында бул мамлекеттин кулашынан тартып, мамлекеттик башкаруу чөйрөсүндө изилдөөлөр жүргүзүлгөн эмес. Ошол шарттарда жана ошол интеллектуалдык атмосферада мамлекеттик башкаруу жөнүндө ой жүгүртүү ретрограддык, «советтик түшүнүктөрдүн» калдыктары, аң-сезимдин артта калуусу жана өткөндүн башка рудименттери деп эсептелген. Ошол мезгилде мамлекетке жана анын башкаруусуна карата нигилисттик мамиле, «мамлекеттен кичине», «ачык аймак» түшүнүктөрү жана менчиктештирүү, жеке менчик, эркиндик жана өз алдынча базар,

экономикалык күчтөрдүн эркин оюну аркылуу өлкөнүн кризистик көйгөйлөрүн чечет деген бүтүндөй ишеним менен мүнөздөлгөн. 1990-жылдардын ортосунан тартып россиялык жана кыргызстандык окумуштуулар мамлекеттик башкаруу боюнча монографияларды, окуу китептерин, окуу куралдарын басып чыгара башташкан, бирок алардын арасында мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулукка жана жеке башкарууга тиешелүү эмгектер болгон эмес, 1980-жылдардын экинчи жарымынан тартып бул тема боюнча корголгон диссертациялар да болгон эмес.

Бир өлкөлөрдүн саясий жана аскердик күчкө жетишүүсүнө, экономикасынын жогорулашына, калкынын жагымдуу жашоо шарттарына, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин корголушуна жана тескерисинче башка мамлекеттердеги мамлекеттик бийликтин кризисине, коррупцияга, өнүкпөгөн экономикасына, калктын жашоо деңгээлинин төмөндүгүнө, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин бузулушуна, ой жүгүртүүсү жана байкоо жүргүзүүсү, дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүнүн конституциялык мыйзамдарын, илимий жана окуу адабияттарды жана статистикалык маалыматтарды талдоосу боюнча, дүйнө өлкөлөрүндө өнүгүүдөгү прогресстин жана регресстин себеби мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулук жана жеке башчылык принциптеринин ар кандай айкалышы болуп саналат.

Мамлекеттик башкаруунун бул принциптерин талдоо көрсөткөндөй, жеке башкаруу принцибине коллегиялдуулук принциби үстөмдүк кылган учурда өлкөдө демократия, укуктук мамлекет жана жарандык коом чындап өнүгүп жатат, б.а. элдик суверенитет ишке ашырылууда, экономика өнүгүүдө, анын баары материалдык жана руханий маданиятты өркүндөтүүгө өбөлгө түзөт, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери камсыз кылынат жана корголот. Коллегиялдуу чечим кабыл алууда экономиканы өнүктүрүү жана коомдун жыргалчылыгын жакшыртуу экономисттер жана математиктер П. Самуэлсон, В.Парето, Н. Калдор, Дж. Хикс анын ичинде америкалык экономист жана математик, Нобель сыйлыгынын лауреаты К. Эрроу тарабынан терең изилденген жана далилденген. Коллегиялдуулук принцибинен жеке башчылык принциби жогору болгондо жогоруда аталган натыйжаларга карама-каршы кубулуштар өнүгөт: антидемократиялык саясий режим: деспоттук, тирандык, тоталитардык, авторитардык режим, таптык мамлекет, коомдун көпчүлүгүнүн кызыкчылыктары, укуктары жана эркиндиктери кысымга алынат, коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө: саясий, экономикалык, социалдык жана руханий өнүгүүдө токтоп калуу болот, коррупция жана башка терс кесепеттер жогоруда айтылгандай өнүгөт.

Бул теманы тандоо ошондой эле мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын саясий-укуктук табиятын жетиштүү деңгээлде изилденбегендиги менен шартталган, атап айтканда азыркы учурга чейин коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын басымдуулугуна жараша дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө ар кандай доорлордо өнүгүүнүн жана төмөндөөнүн мыйзам ченемдүүлүгү аныкталган эмес жана ачык корголгон

эмес, коллегиялдуу жана жеке башкаруучу органдардын белгилери бөлүнгөн эмес, укук принциптеринин иш-аракетинин коллегиялдуулук жана жеке башчылык принциптеринен көз карандылыгы изилденген эмес, адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу жана коргоо механизмдин ишине коллегиялдуулук принцибинин таасири изилденген эмес, демократиялык, укуктук мамлекеттин ж.б. механизмдин типтүү модели талданган эмес.

Бул көйгөйдү изилдөө биздин өлкөдө укуктук мамлекетти өнүктүрүүнүн саясий-укуктук тенденциясына байланыштуу актуалдуу. Коллегиялдык башкаруу формасында белгилүү болгондой, парламент мыйзам чыгаруучу, жогорку өкүлчүлүктүү жана коллегиялдуу орган катары мамлекеттик башкарууда маанилүү ролдордун бирин аткарышы керек. Бул тема боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүү юридикалык илимди, атап айтканда, конституциялык, муниципалдык укукту, мамлекеттик башкаруу теориясын өнүктүрүү үчүн да зарыл. Коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдардын табиятын изилдөө жана коллегиялдуу органдардын жеке башчылыкка көзөмөл жүргүзүүсүндө алардын өз ара аракеттенүүсүн туура уюштуруу жана аларга белгилүү бир эркиндик берүү Кыргызстанда натыйжалуу жана рационалдуу мамлекеттик башкарууну колдоого мүмкүндүк берет. Ошентип, коомдун турмушунун бардык чөйрөлөрүндө: саясий, экономикалык, социалдык жана руханий маселелерди чечүүчү мамлекеттик башкарууда коллегиялдуулук принцибинин жогоруда баяндалган параметрлери бул изилдөөнү жүргүзүүнүн актуалдуулугун жана зарылдыгын көрсөтүп турат.

2. Изилдөөнүн натыйжаларын алууга автордун конкреттүү жеке катышуусу

Диссертант тарабынан өз алдынча диссертациянын темасы жана мазмуну, анын объектиси жана предмети аныкталып, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери аныкталып, изилдөө методикасы аныкталып, илимий жаңылыгын аныкталган. Диссертациялык изилдөөдө чагылдырылган бардык натыйжалар, сунуштар жана тыянактар автор тарабынан жеке кабыл алынган. Коргоого алып чыгуучу жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыккан.

Диссертацияда мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын белгилери изилденип, алардын классификациясы жүргүзүлгөн. Коллегиялдуу же жеке башкаруу органдарынын басымдуулугуна жараша мамлекеттик башкаруу коллегиялдуу жана жеке башкаруу болуп бөлүнөт. Башкаруунун бардык формалары эки принциптин биринин үстөмдүгүнө жараша: коллегиялдуулук же жеке башчылык эки топко бөлүнөт: 1) коллегиялдуулук принцибине негизделген башкаруу формалары жана 2) башкаруунун жеке башчылык принцибине негизделген башкаруу формалары. Төмөнкү жоболор негизделген: коллегиялдуу өкүлчүлүктүү башкаруу адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин камсыз кылуу сыяктуу мыйзамдуулук принцибин ишке ашырууга көмөк көрсөтөт; Коллегиялдуу органдардын мамлекеттик башкаруудагы үстөмдүгү мамлекеттик бийликтин борбордон четтөөсүнө алып келет жана тескерисинче жеке башкаруу органдарынын

үстөмдүгү аны борбордоштурууга өбөлгө түзөт; Саясий режимдин параметрлерин салыштыруу жана коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын иш-аракеттери коллегиялдуу органдардын үстөмдүгүндө демократиялык режим байкалат жана тескерисинче, коллегиялдуу органдарына жеке башкаруу органдарынын үстөмдүгүндө антидемократиялык режим жүзөгө ашырылат; Парламентаризм - бул өлкөдө мамлекеттик өкүлчүлүктүү жана башка коллегиялдуу органдар: парламент, жергиликтүү кеңештер, коллегиялдуу сот жана башка органдар үстөмдүк кылган башкаруу формасы. Бардык мамлекеттик органдардын арасында парламент үстөмдүк кылат; Өкүлчүлүктүү коллегиялдуу башкаруу укуктук мамлекеттин жана жарандык коомдун, элдик суверенитеттин өнүгүшүнө алып келет; өлкөнү өнүктүрүү жеке башкаруу менен да мүмкүн, бирок табигый, техникалык илимдер, техника, технология жана тиешелүү түрдө өнөр жайды өнүктүрүү шартында; илимий-техникалык прогресс өнүккөн мамлекеттин мамлекеттик саясатынын негизи болуп саналат; Кыргыз Республикасынын Конституциясында анын 1,2-бөлүмдөрүнүн ченемдерин ишке ашыруу 3-5-бөлүмдөргө жараша болот.

3. Диссертацияда айтылган илимий жоболордун, тыянактардын жана сунуштардын негиздүүлүгүнүн жана ишенимдүүлүгүнүн даражасы

Диссертациялык иш-бул аяктаган илимий-изилдөө эмгеги. Изилдөөнүн предмети, объектиси жана методдору коюлган максаттарга жана милдеттерге ылайык келет.

Диссертацияда баяндалган илимий жоболор, тыянактар жана сунуштар мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын укуктук статусу жөнүндө ар кандай авторлордун илимий-теориялык концепцияларына, мамлекеттин жана укуктун жалпы тарыхы боюнча булактарга; Кыргыз Республикасынын мамлекетинин жана укугунун тарыхына; мамлекеттин жана укуктун теориясына; Кыргыз Республикасынын конституциялык, муниципалдык, администрациялык укуктарына; чет мамлекеттердин конституциялык укугуна; Кыргыз Республикасынын жана чет мамлекеттердин ченемдик укуктук актыларына; статистикалык маалыматтарга негизделген.

Диссертациялык изилдөө ар кандай авторлордун билдирүүлөрүнө жана каралып жаткан маселелер боюнча диссертациянын авторунун өз пикирине шилтеме кылуу менен кызуу талаш-тартыштарды камтыйт. Илимий жоболор, корутундулар жана сунуштар аларды негиздөөдө ар кандай аспектилерден: тарыхый, укуктук, саясий, экономикалык жана маданий жактан, көптөгөн мисалдар жана аргументтер менен каралат. Автор илимий позицияларды жана сунуштарды изилдөөдө жана негиздөөдө таанып-билүүнүн ар кандай ыкмаларын колдонгон, бул диссертацияга керектүү билимди гана алууга эмес, анын чындыгын текшерүүгө да мүмкүндүк берген. Атап айтканда, автор төмөнкү методдорду колдонгон: диалектиканын классикалык ыкмалары: материалисттик диалектика, субъективдүү идеализм; жалпы ыкмалар: жалпылаштыруу, салыштыруу, байкоо, модельдештирүү; жалпы илимий

ыкмалар: анализ, синтез, логикалык, индукция, дедукция, системалык, функционалдык; жеке илимий ыкмалар: тарыхый анализ, эмпирикалык, аксиологиялык, маданият таануу, социологиялык; атайын-юридикалык ыкмалар: салыштырма укуктук, формалдуу юридикалык.

4. Иштин илимий жаңылыгы

Диссертациялык иш мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын саясий-укуктук табиятын жана алардын өз ара аракеттенүү проблемаларын изилдөөгө арналган Кыргызстандагы биринчи комплекстүү монографиялык изилдөө болуп санала тургандыгы менен аныкталат. Диссертациялык изилдөөдө укуктук мамлекетти, жарандык коомду калыптандырууда жана демократиянын иштешинде пайда болгон көйгөйлөрдүн себептери ачылып берилет жана бул себептер мамлекеттин коллегиялдуу жана жеке башкаруучу органдарынын өз ара аракеттенүүсүн туура эмес уюштуруунун негизинде келип чыгат жана бул көйгөйлөрдү чечүү жолдору берилет деп негизделет.

Ошондой эле, изилдөөнүн илимий жаңылыгы коргоого коюлган бардык жоболор, эмгекте чыгарылган жыйынтыктар, корутундулар абсолюттук турдө жаңы экендиги менен чагылдырылат. Атап айтканда, биринчи жолу коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдарынын беш белгиси аныкталды жана негизделди, коллегиялдуулук принциби укуктун бардык принциптерин ишке ашыруунун негизи болуп санала тургандыгы далилденди. Парламенттин болушу гана парламентаризмдин болушун билдирбейт, анткени биринчиден, мамлекеттик коллегиялдуу органдардын мамлекеттик жеке башкаруучу органдарга үстөмдүгү зарыл, экинчиден, мыйзам чыгаруу органы аткаруу жана сот бийликтерин көзөмөлдөө боюнча ыйгарым укуктарга ээ болушу керек, үчүнчүдөн, парламентаризмге тиешелүү илимий-техникалык прогресстен жана экономиканын өнүгүшүнөн кийин жетишүү мүмкүн. Азыркы демократиялык мамлекеттин механизми ошол эле учурда адамдын жана жарандын укуктарын камсыз кылуу жана коргоо механизми болуп саналат. Биргелешкен жана массалык коррупциянын негизги себептери болуп илимий-техникалык прогресстин жоктугу, өнөр жайдын жана экономиканын өнүкпөгөндүгү, ошондой эле жеке башкаруучу органдардын мамлекеттик механизмдеринин коллегиялдык механизмдерге үстөмдүгү саналат. Мыйзамдуу киреше булактарынын жоктугу же жетишсиздиги коррупциянын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу-бул жарандык коомдун жашоосунун негизи. Элдик суверенитет коллегиялдуу мамлекеттик башкаруунун алдында ишке ашырылат. Коллегиялдуу, жеке мамлекеттик башкаруу менен тиешелүү илимий-техникалык прогресстин жана адам укуктарынын абалынын ортосундагы өз ара байланыш негизделген. Кыргыз Республикасынын Конституциясында уюштуруу жана жөнгө салуу ченемдеринин ортосундагы өз ара байланыш аныкталган жана негизделген.

5. Диссертациялык изилдөөнүн теориялык жана практикалык мааниси

Диссертациялык изилдөөнүн теориялык мааниси диссертациядагы автордук жоболор, корутундулар жана сунуштар, ошондой эле айрым негизги түшүнүктөрдүн такталган аныктамалары конституциялык укук жана муниципалдык укуктагы орун алган кемчиликтерди толуктайт. Автор алган жыйынтыктар кийинки илимий изилдөөлөрдө колдонулушу мүмкүн. Диссертацияда камтылган жоболор жогорку жана орто кеиспстик окуу жайларында «Конституциялык укук», «Муниципалдык укук» сыяктуу окуу дисциплиналарын окутууда, ошондой эле аталган дисциплиналар боюнча окуу китептерин жана окуу куралдарын даярдоодо колдонулушу мүмкүн.

Диссертациялык изилдөөнүн практикалык мааниси, жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизги жоболору мамлекеттик башкарууда колдонулушу, колдонуудагы мыйзамдарды оңдоодо, ошондой эле коллегиялдуу жана жеке башкаруу органдардын укуктук статусун жөнгө салуучу мыйзамдарды даярдоодо жана алардын өз ара аракеттенүүсүндө мыйзам чыгаруу практикасында эске алынышы мүмкүн.

6. Диссертациянын адистикке туура келүүсү. Татенов Марат Бейшенбековичтин диссертациясынын мазмуну 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистикке дал келет.

7. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы.

Изилдөөнүн негизги жоболору автор тарабынан эл аралык, республикалык жана аймактык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары илимий басылмаларда, анын ичинде ЖАКтын тизмесинде сунушталган жана "РИНЦ" системасында жайгаштырылган алдыңкы рецензияланган илимий журналдарда чагылдырылган, ошондой эле автор тарабынан: «Коллегиялдуу мамлекеттик башкаруу. Укуктук мамлекеттин жана жарандык коомдун негизи» монографиясын даярдоодо пайдаланылган.

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган тыянактар жана сунуштар Ош мамлекеттик университетинин юридика факультетинин жана Батыралы Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин юридика-бажы факультетинин «Конституциялык укук», «Муниципалдык укук» дисциплиналарын окутуу үчүн окуу процессине киргизилген жана диссертант тарабынан лекцияларды окууда жана практикалык сабактарды өткөрүүдө колдонулган.

8. Изденүүчү жарыялаган эмгектерде диссертациянын материалдарын баяндоонун толуктугу.

Диссертациянын негизги жоболору жана корутундулары алтымыш илимий макалада жана бир монографияда баяндалган. Элүү макала Кыргыз Республикасынын ЖАК тарабынан сунушталган басылмаларда жарыяланган. Жыйырма макала чет элдик илимий басылмаларда жарыяланган, алардын ону РИНЦ индекстөө системасына кирген журналдарда. Бир макала Скопус индекстөө тутумуна кирген журналга жарыяланган. Он беш макала Кыргыз

Республикасынын РИНЦ индекстөө системасына кирген журналдарында жарыяланган.

Жогорудагылардын негизинде Ош мамлекеттик университетинин мамлекеттин, укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасы

ТОКТОМ КЫЛАТ:

1. Изденүүчү Татенов Марат Бейшенбековичтин 12.00.02 конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык (конституциялык-укуктук аспект)» темасындагы доктордук диссертациясын талкуулоо боюнча корутундусу бекитилсин.
2. Изденүүчү Татенов Марат Бейшенбековичтин 12.00.02 конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү коллегиялдуулук жана жеке башчылык (конституциялык-укуктук аспект)» темасындагы диссертациялык иши жактырылсын жана юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алууга коомдук коргоого сунушталсын.

Жыйындын төрайымы:

ОшМУнун юридика
факультетинин деканы,
ю.и.д., профессор

Кулдышева Г.К.

Жыйындын катчысы:
ю.и.к., доцент

Туратбекова А.Т.

